

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет лісового господарства та екології
Кафедра екології

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

КРАВЧУК АННА АНАТОЛІВНА

УДК

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ІНСТРУМЕНТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ
СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ**

101 «Екологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня магістра

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело

(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Науковий керівник:
Піціль Андрій Орестович
доцент, к.с.-г.н.

Житомир – 2022

АНОТАЦІЯ

Кравчук А. А. Органічне виробництво як інструмент забезпечення сталого розвитку сільських територій.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 101 «Екологія». – Поліський національний університет, Житомир, 2022.

Кваліфікаційна робота присвячена таким важливим питанням як забезпечення сталого розвитку сільських селітебних територій за рахунок впровадження органічного господарства, яке являє собою комплекс заходів ведення сільського господарства з урахуванням природозаощаджуючих технологій. Головними завданнями роботи було оцінити стан сільських територій у Житомирській області, дослідити вплив діяльності підприємств органічного виробництва, розташованих у області, на стан питної води джерел нецентралізованого водопостачання та здійснити смарт-аналіз з метою обґрунтування зв'язку між органічним виробництвом та розвитком сільських територій.

У результаті досліджень встановлено, що станом на 01.01.2022 р. у Житомирській області налічується 1613 сільських населених пунктів. Дослідження, проведені на територіях громад Житомирської області із найбільшою кількістю підприємств органічного виробництва, показали, що вміст нітратів у питній воді досліджуваних сільських населених пунктів перевищував дозволений норматив у 70 % відібраних зразків питної води. Станом на 2022 рік у Житомирській області функціонують 27 операторів органічного виробництва, найбільша кількість яких знаходяться у Новоград-Волинському районі – 11 операторів. Також доведено, що Баранівська громада є однією із успішних у області, майбутній розвиток якої планується на основі «органічної» філософії. Проведення SMART-аналізу дозволило встановити, що органічне виробництвом є центральною ланкою у стратегії розвитку українського села.

Ключові слова: сільські населені пункти, органічне виробництво, оператори органічного виробництва, питна вода, нітрати, SMART-метод.

SUMMARY

Kravchuk A. A. Organic production as a tool for sustainable development of rural areas.

Qualification work for obtaining a master's degree in the specialty 101 "Ecology". – Polis National University, Zhytomyr, 2022.

The qualification work is devoted to such important issues as ensuring the sustainable development of rural settlement areas due to the introduction of organic farming, which is a set of agricultural management measures taking into account nature-saving technologies. The main tasks of the work were to assess the state of rural areas in the Zhytomyr region, to investigate the impact of the activities of organic production enterprises located in the region on the state of drinking water sources of non-centralized water supply, and to carry out a smart analysis in order to substantiate the connection between organic production and the development of rural areas.

As a result of research, it was established that as of January 1, 2022, there are 1,613 rural settlements in the Zhytomyr Region. Research conducted in the territories of communities of the Zhytomyr region with the largest number of organic production enterprises showed that the nitrate content in the drinking water of the studied rural settlements exceeded the permitted standard in 70% of the drinking water samples taken. As of 2022, there are 27 operators of organic production in the Zhytomyr region, the largest number of which are located in the Novograd-Volyn district - 11 operators. It has also been proven that the Baraniv community is one of the successful ones in the region, the future development of which is planned on the basis of an "organic" philosophy. Carrying out a SMART

analysis made it possible to establish that organic production is a central link in the development strategy of the Ukrainian countryside.

Key words: *rural settlements, organic production, operators of organic production, drinking water, nitrates, SMART-method.*

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ГОЛОВНА КОМПОНЕНТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ	10
1.1. Україна на мапі органічного виробництва Європейського Союзу	10
1.2. Проблеми розвитку органічного виробництва в Україні	12
1.3. Значення органічного виробництва для сталого розвитку сільських територій	14
1.4. Висновки до розділу	15
РОЗДІЛ 2. ПРОГРАМА, МЕТОДИКА І УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ	16
2.1. Програма досліджень	16
2.2. Методика проведення досліджень	17
2.3. Характеристика об'єкту досліджень	17
РОЗДІЛ 3. ЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ГОСПОДАРСТВА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ СЕЛІТЬБНИХ ТЕРИТОРІЙ	19
3.1. Соціально-екологічні проблеми сільських селітьбних територій Житомирської області	19
3.2. Розвиток органічного господарства у Житомирській області	23
3.3. Обґрунтування зв'язку між органічним виробництвом та розвитком сільської території	27
3.4. Висновки до розділу	29
ВИСНОВКИ	30
ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ	32
ДОДАТКИ	37

ВСТУП

Актуальність досліджень. На сучасному етапі розвитку людства виникає нагальна вимога у забезпеченні виготовлення екологічно безпечної продукції, що відповідає міжнародним вимогам та підтверджується відповідними сертифікатами. Складовою частиною сталого розвитку аграрного виробництва є органічне виробництво, розвиток якого передбачає поєднання захисту довкілля, економічне зростання і соціальний розвиток держави, що гарантує населенню високу якість продукції як важливої складової екологічної та продовольчої безпеки [22].

Потенціал сільських територій є основною частиною розвитку вітчизняного агропромислового комплексу, який потребує наразі забезпечення належних умов праці та якості життя сільського населення. Зрівноважений розвиток села може бути здійснений лише з урахуванням балансу соціальних, економічних та екологічних складових, що стане основою не лише достатнього доходу від аграрної діяльності, а й збереження довкілля та можливості використання природних ресурсів сільських територій майбутніми поколіннями [14].

Сільська селітебна територія України, наразі, характеризується системними кризовими явищами, такими як збільшення рівня бідності селян, руйнування соціальної інфраструктури у селах, масової міграції, безробітті та низької якості життя селян. Це сприяє не лише негативному розвитку аграрному сектору, а й становить загрозу для екологічної та продовольчої безпеки держави в цілому, а тому, без повноцінного розвитку сільських селітебних територій вітчизняний аграрний сектор вважається безперспективним [14].

Таким чином, розвиток органічного сільського господарства, як спосіб виробництва, що зрівноважує найкращі сільськогосподарські практики із

довкіллям, дасть змогу вивести показники розвитку сільських територій на якісно вищий рівень соціально-економічної та екологічної ефективності.

Проблема сталого розвитку сільських селітебних територій привертає увагу учених усього світу [32, 33, 35 тощо], у тому числі й України [1-3, 12, 14-18 тощо]. Однак, незважаючи на різноманітність та вагомість наукових досліджень у галузі органічного виробництва, його внесок у розвиток та стимулювання сталого розвитку сільських територій, залишається відкритим питанням та не втрачає своєї актуальності.

Мета та завдання досліджень. Таким чином, метою нашого дослідження стала оцінка впливу органічного сільського господарства на збалансований розвиток сільських селітебних територій на прикладі Житомирської області.

Для досягнення поставленої мети необхідним було виконання таких завдань:

- проаналізувати соціально-екологічну ситуацію сільської місцевості Житомирської області;
- охарактеризувати стан органічного виробництва у Житомирській області;
- за допомогою SMART-методу обґрунтувати зв'язок між органічним виробництвом та розвитком сільських територій.

Об'єкт дослідження – сільська селітебна територія Житомирської області.

Предмет дослідження – особливості здійснення органічного виробництва на території Житомирської області.

Методи дослідження. У процесі виконання роботи були використані загальнонаукові та спеціальні методи досліджень: аналітичний, порівняльно-розрахунковий, статистичний.

Наукова новизна одержаних результатів: вперше здійснено оцінку впливу органічного сільського господарства на збалансований розвиток сільських територій Житомирської області.

Практичне значення отриманих результатів. Отримані результати досліджень можуть бути використані у органами місцевого самоврядування об'єднаних територіальних громад Житомирської області та Управлінням екології та природних ресурсів ЖОДА при написанні регіональної доповіді про стан навколишнього природного середовища у Житомирській області.

Апробація досліджень. Результати досліджень були апробовані у фаховому науковому виданні категорії «Б» «Екологічні науки» (Додаток А) і представлені на V-й студентській конференції «Магістерські читання-2022», грудня 2022 р., Житомир (Додаток Б).

РОЗДІЛ 1

ОРГАНІЧНЕ ВИРОБНИЦТВО ЯК ГОЛОВНА КОМПОНЕНТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ

1.1. Україна на мапі органічного виробництва Європейського Союзу

Визначення терміну «органічне виробництво» наведено у Законі України «Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції», що прийнятий у 2018 році, та визначає його як «сертифіковану діяльність, пов'язану з виробництвом сільськогосподарської продукції, включаючи всі стадії, що провадиться із дотриманням вимог законодавства органічного виробництва та органічної продукції» [25].

Основним нормативно-правовим актом Європейського Союзу, що регулює відносини у сфері органічного виробництва, є Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року, яка визначає органічне виробництво цілісною системою господарювання та виробництва харчових продуктів, яка поєднує в собі найкращі практики з огляду на збереження довкілля, рівень біологічного різноманіття, збереження природних ресурсів, застосування високих стандартів належного утримання тварин тощо [24].

Згідно даних громадської організації Органік Стандарт станом на 2022 рік, в Україні налічується близько 473 підприємства різної форми власності зі статутом органічного виробництва і переробки (рис. 1.1) [20].

КІЛЬКІСТЬ ОРГАНІЧНИХ ОПЕРАТОРІВ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

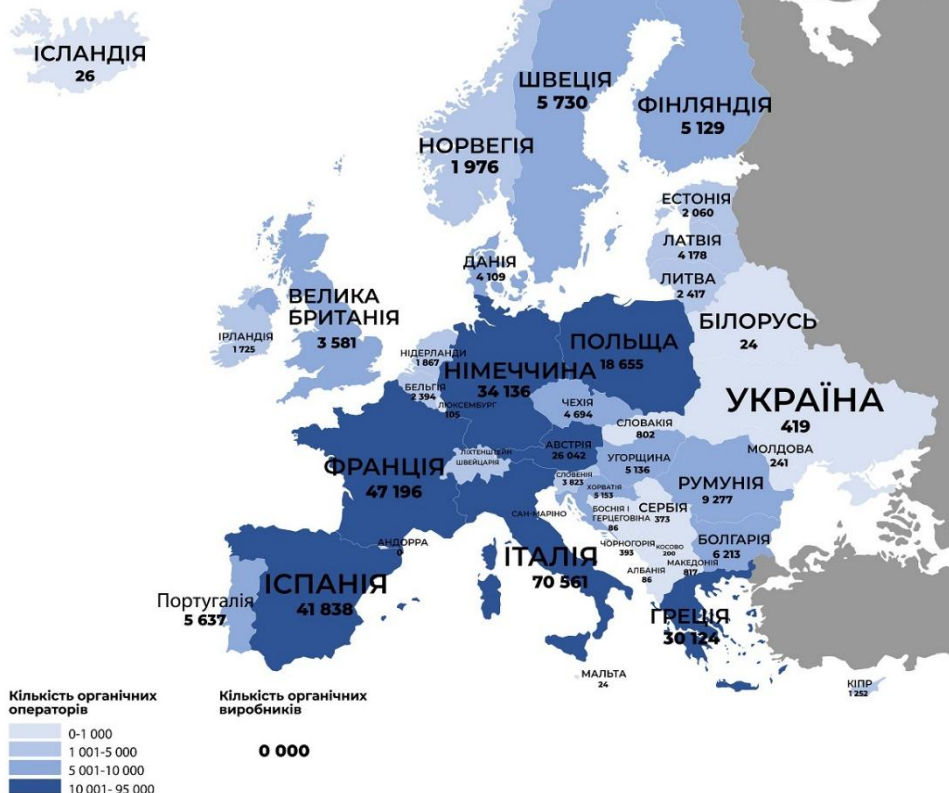

Рис. 1.1. Кількість операторів органічного виробництва у Європі

Загальна площа сертифікованих органічних сільськогосподарських земель в Україні має стійку тенденцію до збільшення. Так, у 2003 р. вона становила 164,449 тис. га, у 2014 р. – 400,764 тис. га, що є на 23,632 тис. га більшим. Наразі площа сертифікованих земель становить більше 500 тис. га (рис. 1.2).

ПЛОЩА ОРГАНІЧНИХ ЗЕМЕЛЬ В КРАЇНАХ ЄВРОПИ

Рис. 1.2. Площа органічних земель у країнах Європи

1.2. Проблеми розвитку органічного виробництва в Україні

Оскільки ринок органічних продуктів є перспективним сегментом агропромислового ринку України, наразі існує численна кількість наукових досліджень, спрямованих на оцінку розвитку органічного виробництва у країні.

За даними Міністерства економіки України частка сертифікованих органічних площ становить близько 1 % від загальної кількості сільськогосподарських угідь (рис. 1.3) [20]. Проте, спеціалізуючись переважно на виробництві зернових, зернобобових та олійних культур, Україна займає перше місце у східноєвропейському регіоні що сертифікованої площі органічної ріллі [30], а серед світових лідерів займає 21 місце [8].

Рис. 1.3. Органічна мапа України

До основних проблем розвитку органічного виробництва відносять: тривалий процес переходу від інтенсивних технологій до органічного землеробства, так званий конверсійний період [10]. На думку учених [8, 13, 23] основними стримуючими факторами органічного виробництва в Україні є: недорозвиненість внутрішнього ринку та інфраструктури торгівлі органічною продукцією, домінування імпортової органічної продукції та наявність недобросовісних виробників на ринку, недосконалість законодавства, відсутність державної підтримки, недостатня просвітницька робота тощо. Спостерігаються у країні також труднощі із сертифікацією органічних підприємств і продукції, її сертифікацією та маркуванням через недостатню кількість відповідних центрів [22].

У багатьох країнах світу створені системи стимулювання та заохочування виробників органічної продукції, зокрема, у Німеччині заохочення становить 170-750 євро/га, Швейцарії - 162-970, Франції – 80-900, Нідерландах – до 650, Польщі – 70-400, Литві – до 376 євро/га [9, 31]. Проте, в Україні виробникам органічної продукції суттєву фінансову допомогу надають донори із Швейцарії, Нідерландів, Франції, Німеччини тощо [23].

Органічне виробництво – це одна із потенційних ніш для України, проте головними проблемами залишаються недостатня розкрученість ідеї чистої продукції, а також труднощі із зберіганням та логістикою [26].

1.3. Значення органічного виробництва для сталого розвитку сільських територій

Внесок органічного виробництва у розвиток сільських населених пунктів наразі викликає цікавість учених усього світу, оскільки доведено, що органічне сільське господарство є перевагою для розвитку сільських районів за рахунок збільшення зайнятості населення та більш тісних зв'язків із місцевою економікою. Зокрема, дослідженнями, що проведені на території Англії, виявлені деякі важливі відмінності між характеристиками органічних та традиційних фермерських господарств [35]. Аналогічні дослідження були проведені й у Сполучених Штатах Америки [39], Іспанії [32], Болгарії [43] тощо. Виробництво органічних продуктів харчування є однією із інноваційних стратегій, що використовуються фермерами для подолання вразливості і кризи у сільській місцевості [33, 37]. Таким чином, огляд соціальних уявлень про нову агропродовольчу систему дасть змогу краще зрозуміти динаміку розвитку цієї галузі та її вплив на сільське господарство та його розвиток [36]. Органічне землеробство приводить до процесів переоцінювання ідентичності фермерів та аграрного продукту у загальному контексті значення сільськогосподарської праці від традиційних дрібних ферм до індустріалізації сільських районів [38, 40].

Найбільший внесок у дослідження розвитку органічного виробництва в Україні зроблено Президентом Федерації органічного руху України Є. В. Миловановим. У його працях висвітлено різноманітні питання щодо поширення та розвитку органічного виробництва, а саме: досвід іноземних країн у сфері державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва [15], перевага органічних продуктів у порівнянні з

конвенційними [17], важливість органічного виробництва для розвитку сільських територій [14], роль органічного громадського руху у розвитку органічного сектору [18], дослідження вітчизняного та закордонного ринку органічної продукції [16] тощо.

Зокрема, стосовно важливості органічного господарства для розвитку сільських населених пунктів Милованов Є. В. зазначив, що сучасна практика ведення органічного господарства демонструє реальні приклади підвищення економічної, соціальної та екологічної сталості сільських територій, а також дає відчутні переваги для українського села та збереження сільських територій [14].

1.4. Висновки до розділу

Проведення аналітичного огляду літературних та інформаційних джерел спонукало нас до наведення таких висновків:

- розвиток органічного виробництва в Україні наразі має тенденцію до збільшення кількості операторів органічного виробництва та збільшення площ сільськогосподарських земель, що зайняті під органічне виробництво;
- однією із головних проблем розвитку органічного виробництва в Україні є довготривалість перехідного періоду від інтенсивного виробництва до органічного;
- внесок органічного виробництва у розвиток сільських територій є дуже актуальною проблемою, а тому вона досліджується ученими усього світу, зокрема й України.

РОЗДІЛ 2

ПРОГРАМА, МЕТОДИКА ТА УМОВИ ПРОВЕДЕННЯ ДОСЛІДЖЕНЬ

2.1. Програма проведення досліджень

Кваліфікаційна робота виконувалась на кафедрі екології Поліського національного університету у рамках науково-дослідної роботи "Еколого-соціальна оцінка стану сільських селітебних територій у контексті сталого розвитку" (держ. реєстр. номер 0120U104233).

Для досягнення поставленої мети дослідження необхідним є створення наукової програми досліджень, яка включає такі основні етапи:

- вибір теми дослідження, визначення його актуальності, мети та основних завдань;
- проведення аналітичного огляду наукової та науково-технічної літератури з метою більш глибокого і повного пізнання аналізованої проблеми;
- визначити методичну базу, відповідно до якої буде проведено експериментальну частину досліджень;
- дати характеристику об'єкту досліджень;
- дослідити основні екологічні проблеми сільських селітебних територій Житомирської області;
- проаналізувати розвиток органічного господарства на території Житомирщини;
- встановити взаємозв'язок із органічним господарством та розвитком сільської місцевості;
- на основі отриманих результатів зробити відповідні висновки та обґрунтувати практичні рекомендації.

2.2. Методика проведення досліджень

Інформаційною базою для проведення досліджень стали матеріали Головного управління статистики у Житомирській області, офіційний інтернет-ресурс «Органік Стандарт».

З метою встановлення взаємозв'язку між органічним виробництвом та розвитком сільських територій було здійснено SMART-аналіз, метою якого є постановка цілей та їх успішне досягнення. Типова постановка мети передбачає виконання певних завдань по пунктам, які зашифровані у аббревіатурі назви цієї методики (рис. 2.1).

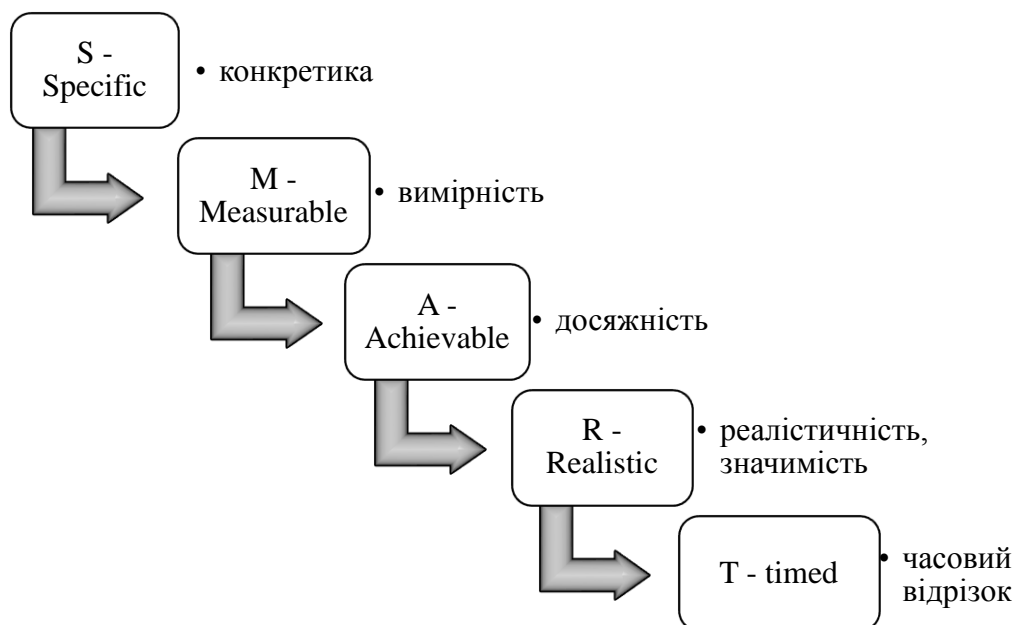

Рис. 2.1. Методика SMART-аналізу

Всі пункти даної аббревіатури описують конкретний аспект постановки завдання.

2.3. Характеристика умов проведення досліджень

Житомирська область входить в одну із зон, що мають певні екологічні та агротехнічні передумови для розвитку і ведення органічного господарства, а саме – до Вінницько-Прикарпатської зони, яка простягається широкою смугою близько 100 км від с. Попільня Житомирської області, охоплює північ Вінницької, Хмельницької та Тернопільської областей і простягається

у напрямку до м. Львова. У цій зоні ґрунти ще не забруднені до небезпечних меж, що дає можливість вирощування екологічно чистої продукції на рівні найсуворіших світових стандартів [27].

Наразі у Житомирській області загальна площа сільськогосподарських земель з органічним статусом та перехідного періоду займає 22592 га, що становить 1,5 % від загальної площі угідь регіону. Розвиток органічного виробництва є однією із головних стратегічних цілей Стратегії розвитку Житомирської області на період до 2027 року [29].

РОЗДІЛ 3

ЗНАЧЕННЯ ОРГАНІЧНОГО ГОСПОДАРСТВА ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ СЕЛІТЕБНИХ ТЕРИТОРІЙ

3.1. Соціально-екологічні проблеми сільських селітебних територій Житомирської області

Сучасне становище українського села протягом останніх десятиліть характеризується такими кризовими явищами як: зниження рівня зайнятості сільського населення, значне руйнування інфраструктури сільських населених пунктів, а натомість має місце підвищення рівня бідності, міграції, смертності та зниження якості життя в цілому. Не виключенням у цьому сенсі є й сільська територія Житомирської області.

За даними Головного управління статистики у Житомирській області станом на 01.01.2022 р. у Житомирській області наразі існують 1613 сільських населених пунктів, проте порівняно із 1993 роком це на 77 населених пунктів менше.

Кількість населення починаючи з 1995 року знижується як по області в цілому, так і зокрема у сільській місцевості. Кількість сільського населення області протягом 2000-2022 років знизилась на 17 %. Сільське населення області становить 40,1 % від загальної кількості її населення (рис. 3.1).

Отже, як видно із наведених даних, деградація українського села продовжується тривалий час, що пов'язано із не стабільною соціально-політичною ситуацією, яка створена була у пострадянський період. Підвищення інтенсифікації сільськогосподарського виробництва не лише не покращила соціальне становище, а й призвела до значного антропогенного навантаження на сільські селітебні території, а сільськогосподарська продукція вирощена в умовах інтенсифікації агровиробництва не забезпечує потреби населення в якісних та безпечних продуктах харчування.

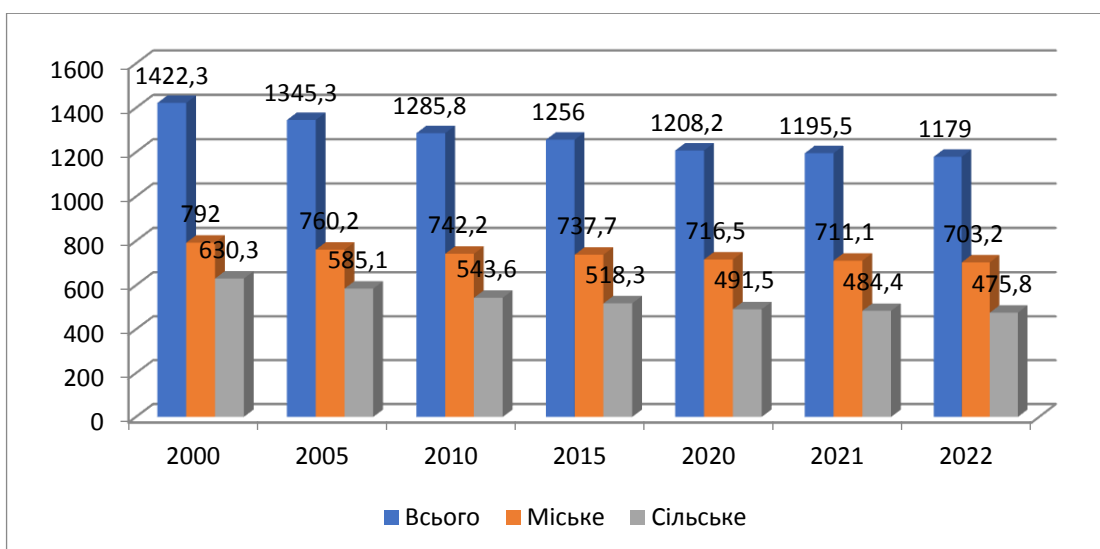

Рис. 3.1. Динаміка кількості населення Житомирської області, тис. осіб

Фундаментом усієї національної економіки є земельні ресурси як первинний чинник виробництва у сільському господарстві та соціально-економічного добробуту сільського населення. Проте, зниження родючості ґрунтового покриву, забруднення небезпечними хімічними речовинами, ерозія, втрати гумусу, дефіцит елементів живлення загрожують не лише розвитку сільських територій, а й стабільності усієї національної економіки. Зокрема у Житомирській області відстежується динаміка збільшення площ, удобрених мінеральними добривами (рис. 3.2) та динаміка зниження площ, удобрених органічними добривами (рис. 3.3).

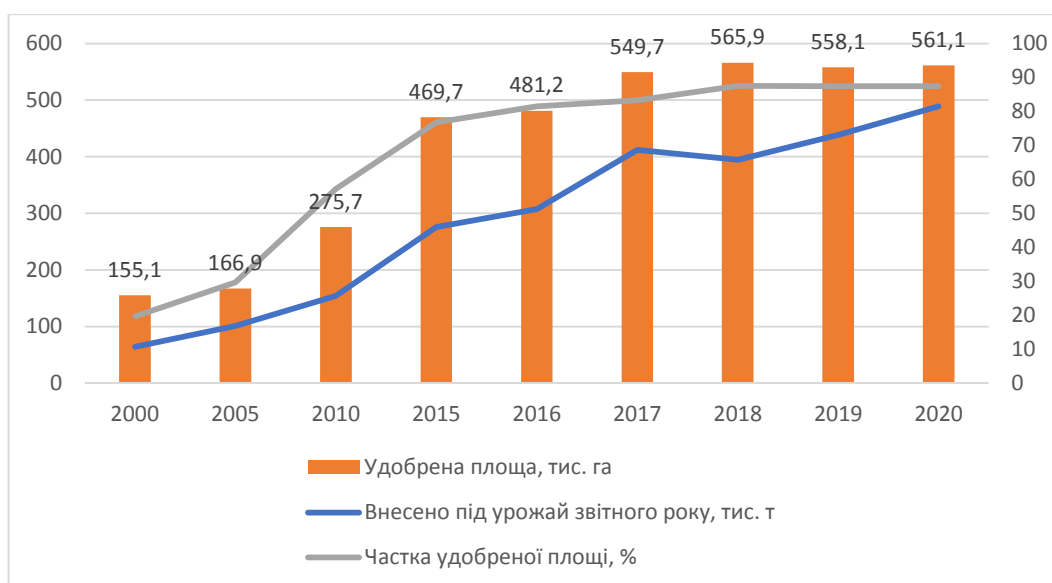

Рис. 3.2. Динаміка внесення мінеральних добрив на території Житомирської області

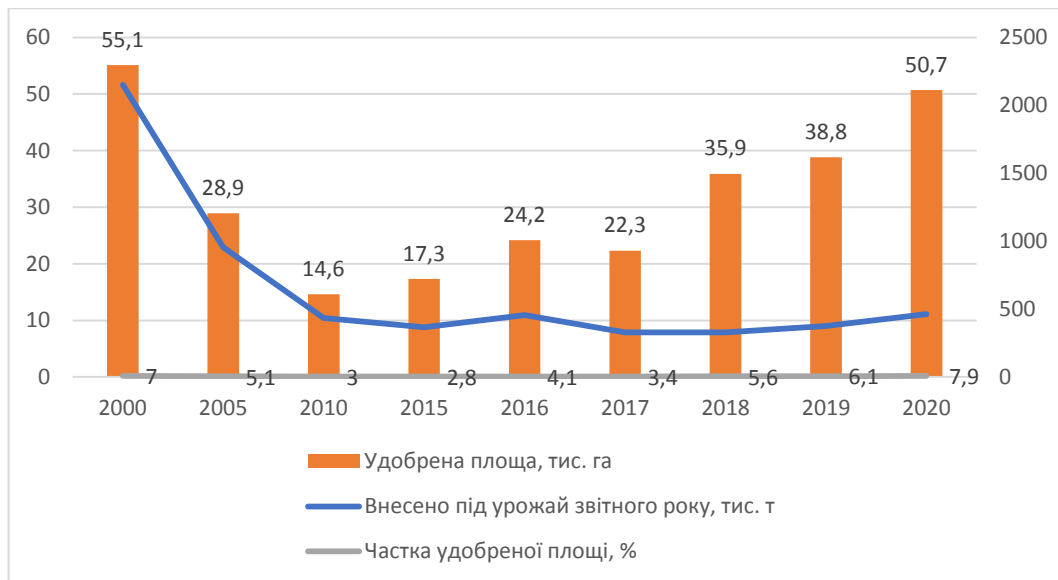

Рис. 3.3. Динаміка внесення органічних добрив на території Житомирської області

Особливої уваги заслуговують також проблеми питного водопостачання сільських територій, оскільки від якості питної води безпосередньо залежить стан здоров'я сільського населення. А оскільки якість питних підземних вод, які використовуються сільськими мешканцями для задоволення потреб питного та господарсько-побутового водопостачання, залежить від стану ведення особистого та сільського господарства, актуальність цієї проблеми набуває все більшої гостроти. Визначальну роль у цій ситуації має відігравати органічне виробництво, при веденні якого або повністю заборонено використання мінеральних добрив або дозволяється лише мінімальне їх внесення. Таким чином, одним із дієвих засобів підтримання довкілля у належному стані є екологізація сільськогосподарського виробництва шляхом переходу на органічне.

Проведені дослідження у цій галузі поки що не доводять прямого зв'язку із веденням органічного господарства та якістю підземних питних вод [41], що, можливо, пояснюється тривалістю ведення інтенсивного сільського господарства. У Житомирській області дослідження якості питної води сільських селітебних територій, на яких функціонують підприємства органічного виробництва проводили у межах Новоград-Волинського району, як одного із районів із найбільшою концентрацією таких підприємств [21]. У

результаті досліджень було встановлено, що вміст нітратів у питній воді досліджуваних сільських населених пунктів перевищував дозволений норматив у 70 % відібраних зразків питної води (рис. 3.4) [1].

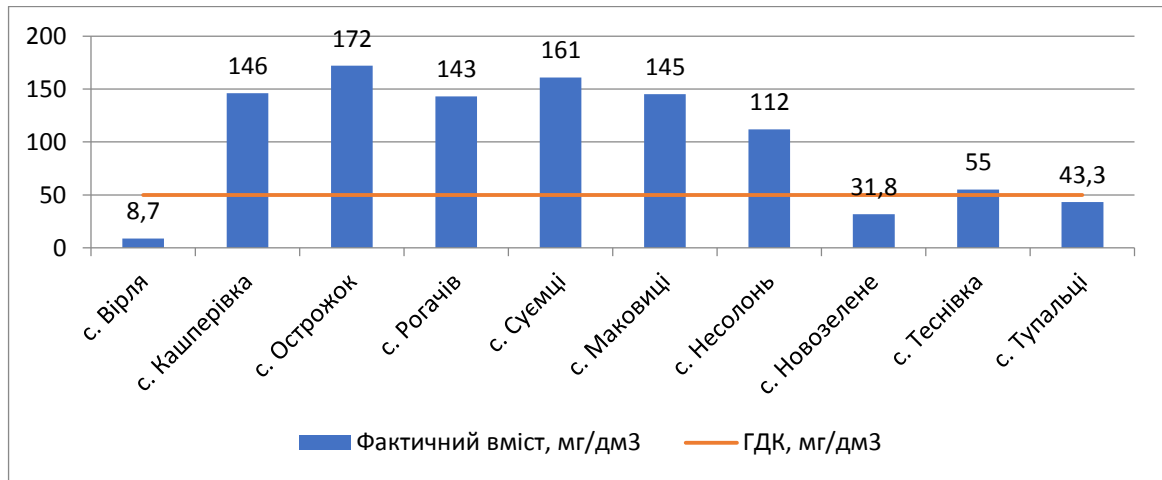

Рис. 3.4. Вміст нітратів у питній воді сільських населених пунктах Баранівської та Новоград-Волинської громад, мг/дм³

Таким чином, отримані результати проведеного дослідження дають нам підстави для ствердження того, що сільське господарство, навіть органічне, здійснює прямий вплив на якість води.

Отже, екологічні проблеми сільської місцевості заслуговують особливої уваги, оскільки деградація сільських територій підриває основу подальшого розвитку не лише сільського господарства, а й загрожує усій продовольчій безпеці України. Основними причинами виникнення екологічних проблем сільських територій є: відсутність передових технологій у сільському господарстві, у агрохолдінгах має місце переважання монокультур, низькі норми внесення органічних добрив та надмірне використання мінеральних, відсутність методів боротьби із такими явищами як ерозія ґрунту, його закисленням, засоленням та техногенним забрудненням [14].

Розвиток сільських територій є дуже важливою ланкою Спільної аграрної політики Європейського Союзу, яка визнає важливість органічного сільського господарства у розвиток сільських селітебних територій. Органічне господарство має на меті поліпшити якість життя сільських

громад через задоволення їх соціально-економічних потреб при цьому зберігаючи умови довкілля та сприятиме розвитку сільських територій у таких напрямках (рис. 3.5).

Рис. 3.5. Напрямки розвитку сільських територій відповідно Спільної аграрної політики (створено авторами на основі [35])

Таким чином, органічне господарство є основою нової концепції розвитку сільського господарства ЄС та набуває суттєвого значення для розвитку сільських територій, для яких органічне аграрне виробництво має стати запорукою відродження й сталого розвитку.

3.2. Розвиток органічного господарства у Житомирській області

За даними сертифікаційного органу Органік Стандарт [21] станом на 2022 рік у Житомирській області функціонують 27 операторів органічного

виробництва. Переважаючою галуззю органічного сільського господарства є рослинництво, яким займається 67 % операторів. 54 % операторів займаються сертифікованою діяльністю «експорт/імпорт», 33 % - переробкою, 21 % - торгівлею. Тваринництво і заготівля дикорослих продуктів становить 12,5 %. Лише одне підприємство сертифікувало бджільництво і зовсім відсутні у регіоні органічна аквакультура та виробництво добрив і засобів захисту рослин (рис. 3.6) [6].

Рис. 3.6. Розподіл операторів органічного виробництва у Житомирській області за діяльністю

Стосовно територіального розподілу операторів органічного виробництва у регіоні, то найбільша кількість виробників знаходяться у Новоград-Волинському районі – 11 операторів, у Коростенському районі функціонують 7 операторів, у Житомирському – 6 та у Бердичівському - 3 (рис. 3.7).

Яскравим прикладом та надзвичайно цікавим поєднанням переваг органічного виробництва та впровадження реформи децентралізації в Україні є досвід Баранівської об'єднаної територіальної громади, на території якої популяризують бренд ОТГ та розвиток туризму. Наразі, у місті Баранівка функціонує завод органічної молочної продукції «Органік Мілк», який входить до складу вертикально інтегрованої групи компаній «Галекс-Агро», що виробляють рослинницьку та тваринницьку органічну продукцію.

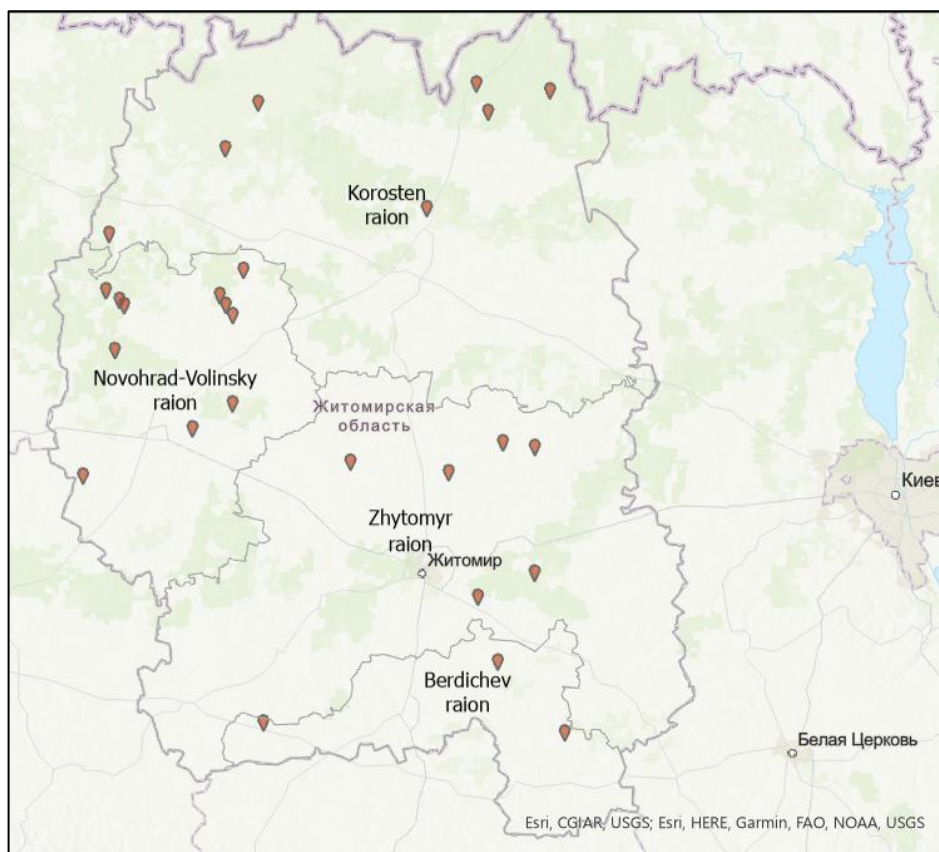

Рис. 3.7. Кількість операторів органічного виробництва Житомирської області у розрізі районів

У володінні компанії «Галекс-Агро» є 14 тис. га сертифікованих угідь та 5 тис. голів ВРХ, а також свинокомплекс місткістю приблизно 2000 голів. У 2014 році був створений завод із переробки органічної молочної продукції та виданий сертифікат на виробництво органічного меду, з 2017 року переробляють органічну м'ясну сировину (рис. 3.8) [7].

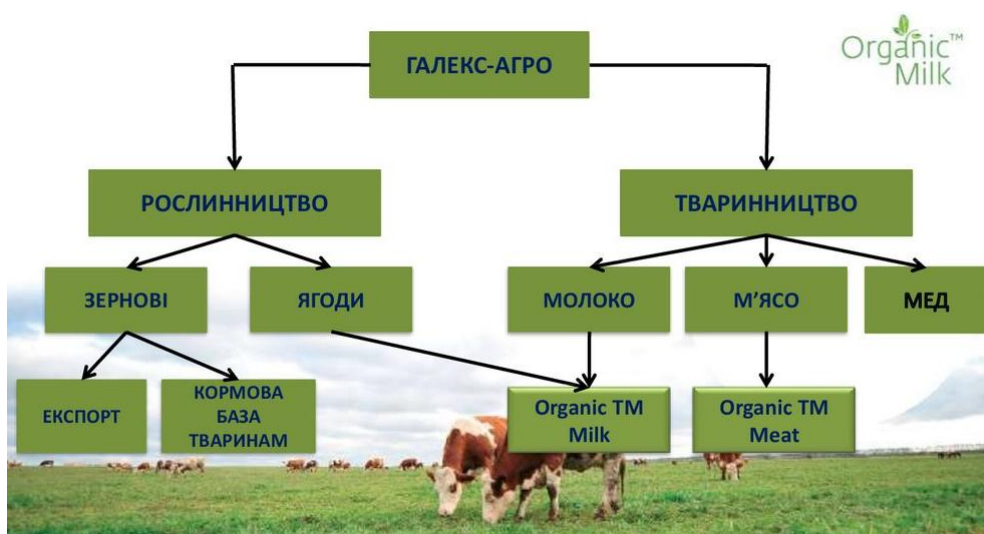

Рис. 3.8. Основні напрями діяльності компанії «Галекс-Агро»

Девіз цієї групи компаній – «Відповідальність за майбутнє», а головною метою діяльності підприємства є соціальна відповідальність, що спрямована на збереження та примноження здоров'я нації, сприятливого довкілля та раціональне використання природних ресурсів, а також підтримання безпеки роботи персоналу в екологічно дружніх умовах [14].

Баранівська громада є однією із успішних у Житомирській області, у межах якої вдалося досягти значних успіхів у модернізації соціальної інфраструктури та розвитку економіки. Майбутній розвиток громади планується на основі «органічної» філософії, а саме органічний бізнес та спільнота громадян, органічне співіснування з довкіллям та партнерство місцевої влади з громадою і бізнесом. У Стратегії розвитку громади були означені такі основні її стратегічні цілі (табл. 3.1) [28].

Таблиця 3.1

Стратегічні цілі розвитку Баранівської громади [28]

№ з/п	Стратегічна ціль	Шляхи досягнення
1	Самоврядна органічна спільнота ініціативних громадян, спроможних взяти відповідальність за майбутнє	формування спільного інформаційного простору громади, налагодження регулярних комунікацій між поселеннями громади, зокрема через періодичні «громадоформуючі» заходи;
		розбудова практик взаємодії між громадянами на базі взаємної довіри, підтримка ініціатив громадян та спільнот (у т. ч. релігійних громад) і локальної ідентичності (відчуття належності до громади), особливо серед молоді та польської нацменшини;
		формування на базі шкіл «генераторів ідей» для проектів розвитку громади, впровадження процедур самоврядування у школах, залучення старшокласників до місцевого самоврядування;
		підвищення спроможності депутатів ради та працівників виконкому ради ОТГ, громадських активістів.
2	Конкурентоспроможна місцева економіка, яка базується на органічних технологіях і співпраці	створення інфраструктури підтримки місцевого підприємництва, у т. ч. системи моніторингу екологічних ризиків для органічного бізнесу;
		стимулювання співпраці місцевих підприємців (кластери, кооперативи та інші форми);
		залучення закордонних та українських інвестицій для створення робочих місць; створення та промоція туристичного продукту на території громади;

		відродження традицій ремесел деревообробної та фарфорової майстерності, у т. ч. як елемент туристичного продукту, стимулювання розвитку підприємництва / інноваційних бізнесідей серед школярів та молоді.
3	Органічне, безпечне та енергоефективне середовище для життя кожного громадянина	забезпечення транспортної та інформаційної доступності усіх поселень громади;
		розширення інфраструктури для змістовного дозвілля молоді та сімей з дітьми;
		покращання якості водопостачання (питною водою) та водовідведення;
		зростання енергоефективності громади;
		підвищення безпеки у кожному поселенні громади (у вимірах безпеки на дорогах, громадської безпеки, пожежної, екологічної та ін.);
		відновлення екологічної системи громади, зокрема лісосмуг і лісових насаджень.
4	Дружнє урядування: якісні і доступні освітні, медичні, соціальні та адміністративні послуги	забезпечення доступності адміністративних послуг для фізичних та юридичних осіб;
		підвищення доступності та якості освітніх послуг (інфраструктура, кадри, фінансування);
		підвищення доступності лікарської допомоги та якості медичного забезпечення;
		підвищення доступності та якості послуг соціального захисту і соціального забезпечення.

Крім того, у громаді широко розвивається туризм, у тому числі й органічний. Туристи мають змогу відвідати завод «Органік Мілк», а також ферму, на якій випасають корів та збирають молоко. Таким чином, результатом співпраці громади із ТОВ «Органік Мілк» є збалансований соціально-економічний та екологічний простір для життя, праці і відпочинку у сільській місцевості. А це, у свою чергу, іще раз доводить важливість органічного виробництва для розвитку сільських селітебних територій.

3.3. Обґрунтування зв'язку між органічним виробництвом та розвитком сільської території

Використання SMART-методу дозволяє поставити дієві цілі та визначити конкретні завдання для сприяння органічного виробництва сталому розвитку сільських територій (рис. 3.9) [42].

Рис. 3.9. Обґрунтування зв'язку між органічним виробництвом та розвитком сільської території

При встановленні взаємозв'язку між динамікою продукції органічного виробництва та комплексом заходів і детермінантів, що визначають природно-ресурсні та виробничо-технічні умови розвитку сільських територій застосовували SMART-аналіз, оскільки зростання негативних тенденцій стосовно зниження родючості ґрунту, його забруднення, засолення, ерозійних процесів, втрати гумусу тощо є небезпечними не лише для розвитку села, а й для продовольчої безпеки країни в цілому.

Ресурсну передумову розробки стратегій нарощування виробництва органічної продукції становлять процеси екологізації аграрного виробництва через впровадження технологій альтернативного землеробства, агрохімічну паспортизацію земель, реабілітацію ґрунту, підземних і поверхневих вод, регулювання балансу гумусу тощо [11]. Все це дає можливість моделювати процеси екологізації сільськогосподарського виробництва.

Таким чином, встановлено, що органічне виробництвом є центральною ланкою у стратегії розвитку українського села та ґрунтується на принципах існування природних екологічних систем та циклів, а перехід до органічних методів виробництва сільськогосподарської продукції – це головний шлях до становлення «зеленої» економіки та зеленого зростання.

3.4. Висновки до розділу

Таким чином, підсумовуючи результати проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- органічне виробництво має безумовний потенціал та значні перспективи і задовольняє усі складові сталого розвитку, а оскільки сприятиме організації та розміщенню фермерських господарств, то є і значним важелем для розвитку сільських територій;
- взаємодія між органічним виробництвом та сільською місцевістю дозволяє досягти сталого розвитку на віддалену перспективу, розвитку і підвищення конкурентноспроможності сільських територій, економіки та культури.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у результаті проведених досліджень, нами були зроблені такі висновки:

- станом на 01.01.2022 р. у Житомирській області налічується 1613 сільських населених пунктів, що на 77 населених пунктів менше порівняно із 1993 роком, кількість сільського населення області протягом 2000-2022 років знизилась на 17 %; у Житомирській області відстежується динаміка збільшення площ, удобрених мінеральними добривами у 3,6 рази у 2020 році порівняно із 2000 роком та динаміка зниження внесення органічних добрив у 4,6 рази у 2020 році порівняно із 2000 роком; у результаті досліджень, проведених на територіях громад Житомирської області із найбільшою кількістю підприємств органічного виробництва, було встановлено, що вміст нітратів у питній воді досліджуваних сільських населених пунктів перевищував дозволений норматив у 70 % відібраних зразків питної води;

- за даними сертифікаційного органу Органік Стандарт станом на 2022 рік у Житомирській області функціонують 27 операторів органічного виробництва, серед яких рослинництвом займається 67 % операторів., сертифікованою діяльністю «експорт/імпорт», переробкою - 33 %, торгівлею 21 %, тваринництвом і заготівлею дикорослих продуктів - 12,5 %; найбільша кількість виробників знаходяться у Новоград-Волинському районі – 11 операторів, у Коростенському районі функціонують 7 операторів, у Житомирському – 6 та у Бердичівському – 3; Баранівська громада є однією із успішних у Житомирській області, майбутній розвиток якої планується на основі «органічної» філософії;

- проведення SMART-аналізу дозволило встановити головні вектори сталого розвитку сільських територій.

ПРАКТИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Таким чином, для збереження та збагачення українських сіл в умовах сталого розвитку необхідним є:

- визначити органічне виробництво як невід'ємну частину національного сільського господарства та сільського розвитку;
- економічне стимулювання операторів органічного виробництва, особливо у перехідний період;
- просування органічного господарства на селі шляхом просвітництва та освіти;
- розробка стимулюючої податкової політики та пільгових кредитів для виробників органічного виробництва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТА ІНФОРМАЦІЙНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Валерко Р. А., Герасимчук Л. О. Органічне сільське господарство як фактор впливу на вміст нітратів у питній воді джерел нецентралізованого водопостачання сільських населених пунктів. *Екологічні науки*. 2020. № 30. 124-128. DOI: <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2020.eco.3-30.21>.
2. Валерко Р. А., Герасимчук Л. О. Оцінка якості питної води джерел нецентралізованого водопостачання у районах з найбільшою кількістю операторів органічного виробництва. *Органічне виробництво і продовольча безпека* : матеріали VIII Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир : ЖНАЕУ, 2020. С. .
3. Валерко Р. А., Герасимчук Л. О. Проблеми розвитку органічного виробництва Житомирської області. *Органічне виробництво і продовольча безпека* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф. Житомир : ЖНАЕУ, 2019. С. 371-375.
4. Валерко Р. А., Герасимчук Л. О., Кравчук А. А. ГІС як інструмент управління та контролю стану нецентралізованого водопостачання у межах громад. *Екологічні науки*. 2022. № 2(41). С. 27-31. <https://doi.org/10.32846/2306-9716/2022.eco.2-41.4>.
5. Валерко Р. А., Окрушко Н. С., Смаглій В. О. Оцінка обізнаності населення м. Житомира у сфері органічного виробництва та його відношення до органічної продукції. *Сучасні екологічні проблеми урбанізованих територій* : мат-ли II-ї Всеукр. наук.-практ. конф. Житомир, ЖНАЕУ, 2019. С. 120-124.
6. Валерко Р. А., Окрушко Н. С., Смаглій В. О. Оцінка розвитку органічного виробництва Житомирської області. *Інтеграційна система освіти, науки і виробництва в сучасному інформаційному просторі* : мат-ли V Міжнар. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2019. С. 21-24.

7. Завод Органік Мілк: сильний бізнес народжується у кризу. Latifundist. 2017. URL: <https://latifundist.com/spetsproekt/362-zavod-organik-milksilnyj-biznes-rozhdaetsya-v-krizis>.
8. Зоря П. С. Виробництво екологічно чистої продукції: проблеми та виклики сьогодення. *Економіка і управління*. 2014. №3. С. 45–50.
9. Капштик М. В. Нормативно-правове забезпечення органічного виробництва в Україні: проблеми та перспективи. *Агроекологічний журнал*. 2012. №1. С. 25–31.
10. Кобець М. І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку / Проект «Аграрна політика для людського розвитку». К., 2004. 22 с. URL: http://www.undp.org.ua/agro/pub/ua/P2004_01_051_04.pdf.
11. Ковальчук С. Я. Органічне виробництво в системі сталого розвитку сільських територій. *Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2020. № 4. С. 117-133.
12. Кравчук А. А. Органічне виробництво як інструмент забезпечення сталого розвитку сільських територій. «*Магістерські читання – 2022*»: матеріали доповідей
13. Мамалига С. В., Глубока О. П. Розвиток ринку органічної продукції в Україні. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету*. 2012. №2 (28). Т. 1. С. 270–279.
14. Милованов Є. Значення органічного сільського господарства у системі розвитку сільських територій. *Вісник Львівського національного аграрного університету. Серія: Економіка АПК*. № 25. С. 87–98.
15. Милованов Є. В. Найкращі світові практики державної підтримки органічного сільськогосподарського виробництва та перспективи для України. *Механізм регулювання економіки*. 2018. №2. С. 14-33.
16. Милованов Є. В. Міжнародні тенденції розвитку ринку органічної продукції та перспективи для України. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія : Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2018. Вип. 284. С. 109-118.

17. Милованов Є. В. Принципи здоров'я як вагомий фактор впливу на розвиток органічного сільського господарства України. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2019. Вип. 1. С. 160-176.
18. Милованов Є. В. Роль органічного громадського руху у розвитку органічного сектору аграрної галузі України. *Modern Economics*. 2019. № 14. С. 161-173. DOI: [https://doi.org/10.31521/modecon.V14\(2019\)-26](https://doi.org/10.31521/modecon.V14(2019)-26).
19. Міністерство аграрної політики та продовольства України / Органічне виробництво є перспективним інструментом для стимулювання сталого економічного розвитку України. URL: <https://minagro.gov.ua/news/organichne-virobnictvo-ye-perspektivnim-instrumentom-dlya-stimulyuvannya-stalogo-ekonomichnogo-rozvitku-ukrayini-igor-vishtak>.
20. Міністерство економіки України. URL: <https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>.
21. Органік Стандарт. URL : <https://organicstandard.ua>.
22. Пилипенко К. А. Органічне виробництво як інструмент зміцнення продовольчої безпеки. *Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу*. 2017. № 4 (40). С. 48–52.
23. Породіна Л. В. Сучасний стан регулювання ринку безпечного продовольства: світовий досвід. *Товарознавство та інновації*. 2013. Вип. 5. С. 188–197.
24. Постанова Ради (ЄС) № 834/2007 від 28 червня 2007 року стосовно органічного виробництва і маркування органічних продуктів, та скасування Постанови (ЄЕС) № 2092/91. URL : <http://organicstandard.com.ua/files/standards/ua/ec/>.
25. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції : Закон України від 10.07.2018 № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-1>.

26. Славгородська Ю. В. Виробництво органічної продукції в Україні: стан та перспективи. Вісник Полтавської державної аграрної академії. 2016. № 4. С. 49-54.
27. Стецишин П. О., Рекуненко В. В., Пиндус В. В., Ханс Р., Мельник С. І. Основи органічного виробництва : навч. Посібник для студ. аграрних вищих навч. закл. I-II рівнів акредитації зі спец. "Агрономія" і "Організація і технологія ведення фермерського господарства". Вінниця : Нова Книга, 2008. 528 с.
28. Стратегія розвитку Баранівської міської об'єднаної територіальної громади. URL: <https://www.csi.org.ua/wp-content/uploads/2018/06/BrochureStrategy.pdf>.
29. Стратегія розвитку Житомирської області на період до 2027 року. URL: <https://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2021/11/strategiya-rozvytku-zhytomyrskoyi-oblasti-na-period-do-2027-roku.pdf>.
30. Федерація органічного руху України: офіційний веб-сайт. URL : [h.ttp://www.organic.com.ua](http://www.organic.com.ua).
31. Шкуратов О. І., Чудовська В. А., Вдовиченко А. В. Органічне сільське господарство: еколого-економічні імперативи розвитку: монографія. К. : ТОВ «Діа», 2015. 248 с.
32. Capdevila C. What does “organic” mean for farmers? A qualitative study on their perceptions and motivations about organic farming Ager. Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural, núm. 30, pp. 45-67, 2020.
33. Collantes, J. C. A. (2018). Organic and local agriculture as tool for rural development: The example of San Sebastian (Spain). Ager: Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural (Journal of Depopulation and Rural Development Studies), (24), 191- 224. <https://doi.org/10.4422/ager.2017.09>
34. Kurkul.com: онлайн-асистент фермера / Встигнути до 2030: місце України на мапі органічного ринку ЄС. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1192-vstignuti-do-2030-mistse-ukrayini-na-mapi-organichnogo-rinku-yes>.

35. Lobley, Matt & Butler, Allan & Reed, Matthew. (2009). The contribution of organic farming to rural development: An exploration of the socio-economic linkages of organic and non-organic farms in England. *Land Use Policy*. 26. 723-735.
36. Lozano, C. (2013). Representaciones sociales de la agricultura ecológica en Andalucía. *Gazeta de Antropologia*, 29(2): 5. <http://hdl.handle.net/10481/28502>
37. Moyano, E. (2000). Procesos de cambio en la sociedad rural española. *Papers*, (61), 191-220. <http://dx.doi.org/10.5565/rev/papers/v61n0.1058>.
38. Nyström, L. (2019). From farms to firms: Rural industrialisation under the “Swedish model” of organised capitalism. *Ager: Revista de Estudios sobre Despoblación y Desarrollo Rural (Journal of Depopulation and Rural Development Studies)*, (26), 67-102. <https://doi.org/10.4422/ager.2018.19>.
39. Reganold, John & Wachter, Jonathan. (2016). Organic agriculture in the twenty-first century. *Nature Plants*. 2. 15221. 10.1038/nplants.2015.221.
40. Requena, M., Benitto, L. E. A., & Victoriano, J. M. R. (2018). Peasantry is neither created nor destroyed, it can only be transformed. agrarian discourses in the Delta de l'Ebre and the Albufera de València. *Politica y Sociedad*, 55(1), 161-188. <https://doi.org/10.5209/ POSO.55757>.
41. Romanchuk L. D., Valerko R. A, Herasymchuk L. O., Kravchuk M. M. Assessment of the impact of organic agriculture on nitrate content in drinking water in rural settlements of Ukraine. *Ukrainian Journal of Ecology*, 2021, 11(2) : 17-26. DOI: 10.15421/2021_71.
42. SMART-цели или условия постановки цели. URL:<https://marketproject.ru/articles/5-smart-celi>.
43. Terziev, V., Arabska E. 2016. Sustainable rural development through organic production and community-supported agriculture in Bulgaria. *Bulg. J. Agric. Sci.*, 22: 000–000.